

Kazimieras Garšva

Lietuvių kalbos institutas

P. Vileišio 5, LT-2055 Vilnius, Lietuva

E-mail: kgarsva@takas.lt

LIETUVIŲ KALBOS ŽODŽIO SKIEMENYS IR KIRTIS

Lietuvių kalbos kirčiuotą skiemenį iš nekirčiuotų skiemenų išskiria garsumas, pagrindinis tonas, trukmė. Bendrinėje kalboje yra 11 kirčio prozodemų: kirtį visuotinai atitraukiančioje šiaurės panevėžiškių tarmėje – penkios prozodemos.

Lietuvių kalbos kirčiuotą žodžio skiemenį fonetiškai ir fonologiškai iš nekirčiuotų skiemenų išskiria garsumas, pagrindinis tonas, tarimo trukmė. Jeigu kirčiu būtų laikomos ir kirčiuotų dvigarsių priegaidės (akūtas ir cirkumfleksas), tam tikrais atvejais kirčiu tektų laikyti ir dvigarsių skirtingų komponentų pabrėžimą tame pačiame skiemenyje. Kirtis yra supersegmentinis žodžio požymis, atliekantis kulminatyvinę ir distinktyvinę funkcijas. Fonologiškai kirtis būna dviskiemeniuose ir daugiaskiemeniuose žodžiuose, fonetiškai – vienskiemeniuose žodžiuose.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: ilgasis, trumpasis, atviras, uždaras, kirčiuotas, nekirčiuotas skiemuo, žodis, kirčio prozodema.

1. Skiemuo

Straipsnyje patikslinamos lietuvių kalbos skiemenų ir kirčio funkcijos.

Skiemenys, kirtis yra daugelyje kalbų. Fiziologiškai skiemuo yra vienu iškvpėpimu ištariamas garsas ar garsai, akustiškai – kalbos atkarpa, kurioje vienas garsas išskiriamas iš kitų.

Kad būtų sudarytas skiemuo, lietuvių kalboje turi būti mažiausiai vienas balsis (tiek ilgasis, tiek trumpasis). Prie jo skiemenyje dar gali būti vienas balsis, sudarantis dvibalsį, ir nuo vieno iki šešių priebalsių (vienoje balsio pusėje – prieš jį ir po jo – gali būti iki trijų priebalsių), pgl. *i-ū-žė, o-be-lis, ne-be-pa-si-ti-ko, pri-spaūs, ne-spáusk, i-spráusk*. Tarp balsių esant vienam priebalsiui, jis prijungiamas prie tolimesniojo („dešiniojo“). Taip kitam skiemeniui skiriami ir du, ir trys priebalsiai, jeigu jie išsidėstę linija *S T R*. Greta gali būti du atskirus skiemenis sudarantys balsiai.

Kadangi skiemens pagrindą sudaro balsis, jis lemia ir skiemens ilgumą ar trumpumą, atvirumą ir uždaramą.

Skiemens sandarą išsamiai ir aiškiai nustatė A. Girdenis¹, pastebėdamas, jog dvinarėse ir

trinarėse grupėse priebalsiai skiriasi į dvi klases. *R* klasėje, susidedančioje iš *lj l m n r v*, priebalsiai eina tik prieš balsį. *C* klasėje, susidedančioje iš priebalsių */b d g k p s š t z ž*, išsiskiria du poklasiai: a) *S* poklasis */s š z ž*, kurio nariai eina tik pačioje žodžio pradžioje ir b) *T* poklasis */b d g k t p/*, kurio nariai gali užimti ir pirmąją, ir antrąją poziciją. Grafiškai ši klasifikacija atrodytų taip (*P* – bet koks priebalsis, *R* – balsingasis (sonantas), *C* – trunkusis, *T* – sprogstamasis, *S* – pučiamasis):

		<i>P</i>	
		<i>C</i>	<i>R</i>
	<i>S</i>	<i>T</i>	<i>lj/</i>
	<i>/s/</i>	<i>/b/</i>	<i>/l/</i>
	<i>/d/</i>	<i>/d/</i>	<i>/m/</i>
	<i>/z/</i>	<i>/g/</i>	<i>/n/</i>
	<i>/p/</i>	<i>/k/</i>	<i>/r/</i>
		<i>/p/</i>	<i>/v/</i>
		<i>/t/</i>	

Žodžio galo priebalsiai dažnai yra „veidrodinis“ (atvirkščias) pradinių priebalsių junginių atspindys. Vientisiniuose žodžiuose tarp balsių

¹ GIRDENIS A. *Teoriniai fonologijos pagrindai*. Vilnius, 1995, p. 101–127.

gali būti iki keturių priebalsių ir tada, rodos, trys priebalsiai dažniausiai lieka pirmajame skiemenyje, ketvirtasis nukeliamas į antrąjį skiemenį, plg.: *al'ks'-n'is*, *al'ps-ta*, *ver'ks'-n'ys*. Pirmajame skiemenyje lieka tas pats priebalsių junginys, koks būtų žodžio gale.²

Lietuvių kalbos žodis dažniausiai susideda iš 3 skiemenų, o skiemo – iš 2,4 fonemos³. Skiemenis dažniausiai sudaro junginiai (V(priebalsis+balsis, 55%) ir CVC (24%). Jų gausumas tiesiog proporcingas žodžio galo artumui: žodžio pradžioje tokių skiemenų yra 59%, viduryje – 78%, gale – 80%.

Skiemens sudėtis iš priebalsio ir balsio (CV) labiausiai paplitusi visose pasaulio kalbose, daugelyje – net vienintelė. Tik vienskiemeniuose lietuvių kalbos žodžiuose uždarieji skiemenys (plg. *jis*) dažnesni už atvirosius (*ji*).

72% visų skiemenų yra atvirieji ir 28% – uždarieji. Tarp abiejų tipų skiemenų daugumą sudaro pridengtieji skiemenys (prasidedantys priebalsiu). Kaip vienskiemenių žodžių struktūra sąlygoja dažnesnį uždaryjį skiemenų paplitimą, taip vidurinių žodžių skiemenų padėtis apsprendžia dažnesnį atvirųjų skiemenų paplitimą. Palyginus su uždariaisiais skiemenimis žodžio pradžioje ir gale atvirųjų skiemenų yra dvigubai daugiau, o žodžio viduryje – net penkis kartus daugiau.

Uždaryjį skiemenų, galinių priebalsių junginių padaugėja tose tarmėse, kur išmetami trumpieji galinės balsiai, plg. š. pan. *kàs* „kas, kasù“, *kā's* „kasa“, *kàs'* „kasi“, *mai.šs* „maišas“, *māžs* „mažùs“, *māžs* „mažas“, *rōg's'* „rugiùs“, *rōg's'* „roges“, *vařgs* „vargas“, *šv'olps* „švilps“, *šv'elps'* „švilpsi“. Po ilgųjų balsių pauzė prieš priebalsį kiek didesnė negu po trumpųjų balsių, bet nepakankama, kad galėtume čia prvesti skiemens ribą: *m'agō's'* „miegosì“, *m'agō's* „miegos“ ir pan. Žodžio gale susidaro nauji dviejų trijų priebalsių junginiai, kuriuos aukš-

čiau nurodyta taisyklė teoriškai ir leidžia (*sg*, *sgr*, *spl* ir t.t.), ir neleidžia (*sš*, *sž* ir pan.). Į vieną skiemenį nejungiami tik tų dviejų, trijų priebalsių junginiai, kurie baigiasi sonantu, ir visų keturių, penkių priebalsių junginių: *gai-sr / gai-ser* „gaisrui“, *šv'à-pl / šv'à-pel* „švepla“, *gai-sers* „gaisras“, *šv'à-pels* „šveplàs“, *šv'à-pels* „šveplas“, *ar'-kel'* „arkliui“, *ar'.kel's'* „arklys“, *al'.k-sen'* „alksnui“, *al.k-sen's'* „alksnys“, *plū.nk-sen* „plunksna“, *plū.nk-sens* „plunksnas“. Pradėjus redukuoti trumpuosius balsius, pradžioje sonantai tarti kaip skiemeniniai, vėliau susidarė įterptinis balsis *ε* (*o*).

2. Kirtis

Kirčiu laikomas skiemens fonetinis ir fonologinis išskyrimas iš gretimų žodžio skiemenų.

Bendrinės lietuvių kalbos ir tarmių kirčiuotą skiemenį (tiksliau – jo centrą) paryškina tarimo trukmė, pagrindinis tonas (dažnis), garsumas (intensyvumas), balsio kokybė.

Kirtis yra žodžio, o ne fonemos, skiemens ar morfemos požymis. Kirčiuotų bei nekirčiuotų balsių (dvigarsių) laikyti skirtingomis fonemomis teoriškai negalima ir dėl to, kad, pavyzdžiui, žodžiai *tiki* ir *tiki* skirtųsi ne tik tuo, kad jų pirmųjų skiemenų balsis *i* yra kirčiuotas (*tiki*) ir nekirčiuotas (*tiki*), bet ir tuo, kad antruosiuose skiemenyse pirmojo žodžio *i* yra nekirčiuotas, antrojo – kirčiuotas⁴. Kirtis neabejotinai yra viršsegmentinio lygmens požymis tiek bendrinėje lietuvių kalboje, tiek visose tarmėse. Bendrinės kalbos balsių kiekybei (skirtingai nuo rytiečių tarmių) kirčio vieta turi mažiau įtakos: ne tik trumpieji, bet ir ilgieji balsiai yra ir nekirčiuotuose skiemenyse.

Lietuvių kalbos žodžiuose paprastai yra vienas kirtis. Kai pasitaiko ir antrasis kirtis, vienas jų yra pagrindinis, kitas – šalutinis. Fonetinis šalutinis kirtis dažniau tariamas keturiaskiemenių – septyniaskiemenių žodžių

² Plg. Garšva K., Girdenis A. Fonologija – A. Girdenis. Kalbotyros darbai. Vilnius, 2001, t. 3, p. 216–218.

³ Karosiene V., Girdenis A. Lietuvių bendrinės kalbos skiemens tipų dažnumai – Kalbotyra. 1994, t. 43 (1), p. 34–41.

⁴ Panašiai yra ir kitose kalbose, plg. rusų *muka* „kančia“ – *muka* „miltai“, angļu *import* „ivežimas“, „reikšmė“ – *import* „ivežti“, ispanų *termino* „terminas“ – *termino* „(aš) baigiu“ – *termino* „(aš) baigiau“ ir t. t.

priešpaskutiniame pokirtiniame skiemenyje, plg.: *Grīškabūdis, pūskepālis, kēturiasdešimt*. Šalutinis kirtis dažnesnis vakarinėse (ypač žemaičių) tarmėse. Rytiečių vilniškių, Šakių ir, matyt, kitose kirčio neatitraukiančiose tarmėse šalutinis (dviviršūnis) kirtis pasitaiko ilguosiuose prieškirtiniuose žodžių šaknies skiemenyse, t.y. išlaiko dalį iš trumpos galūnės „atkelto“ pagrindinio kirčio.

Ryškesnysis skiemuo yra kirčiuotas arba, kitaip sakant, turi ypatingą fonologinį požymį – kirtį. Galima tvirtinti, kad kirčiuotas skiemuo yra fonologinis žodžio centras (plg. panašų balsio vaidmenį skiemenyje), o nekirčiuoti skiemenys – periferinė žodžio dalis. Jeigu skiemenų skaičius prieš centrą ar po jo nusakomas paprastomis fonologinėmis taisyklėmis, turime fiksuotą kirtį; jeigu tokių taisyklių nėra, kirtis būna laisvas ir todėl gali atlikti skiriamąją funkciją (t.y. gali būti bet kuriame žodžio skiemenyje).

Lietuvių kalbos kirtis yra laisvas (nepriklauso nuo skiemenį sudarančių garsų, skiemens atvirumo – uždarumo, vietos žodyje). Kirtis atlieka skiemenų žodžių išskiriamąją (kulminatyvinę, kontrastinę) ir žodžių skiriamąją (distinktyvinę) funkciją. Kirtis išskiria savarankiškus žodžius, priešindamas juos žodžių junginiams, plg. *ką rās – kāras*. Kirčio vieta gali išskirti žodžius kalbos sraute ir skirti žodžius ir jų formas, kurios kitais atžvilgiais yra vienodos, pvz.: *gīria – girā, statīniū – statīniū*, vns. šauks. *višta* – vard. *vištā*, būs. I. *riši* – es. I. *riši*, dgs. gal. *širdis* – vns. vard. *širdis*.

Lietuvių kalbos kirčio vieta priklauso nuo žodžio ar jo formos kirčiuotės ir morfemų. Pavyzdžiui, vardažodžių vienaskaitos vardininko galūnė *-(i)as*, daugiskaitos vardininko galūnės *-os, -ės, -ys, -ūs* visada nekirčiuotos, o daugiskaitos vardininko galūnė *-ams* trečiojoje ir ketvirtojoje kirčiavimo paradigmoje visada kirčiuota.

Savarankiški viensiemeniai žodžiai, atliekantys įvairių sakinio dalių funkciją, panašūs į kirčiuotus.

Greta normaliai kirčiuojamų žodžių yra ir vadinamųjų klitikų (proklitikų ir enklitikų), kuriems priklauso tam tikri įvardžiai, prielinksniai, jungtukai, viensiemenės dalelytės ir kiti nekirčiuoti žodžiai, reguliariai prisilyjantys prie savarankiško žodžio pradžios ar pabaigos, pvz. *ir priėjome prie to miško* (proklitikai), *tėvas gi negrįžta* (enklitikas). Visi enklitikai gali eiti proklitikais, bet kai kurie proklitikai (pvz., prielinksniai ir jungtukai) niekada nevartojami po savarankiško žodžio.

Viensiemeniuose žodžiuose kirtis yra tik fonetiškai. Kad kirtis būtų ir fonologiškai (skirtų fonetiškai vienodų žodžių reikšmes), žodyje ar frazėje greta kirčiuoto turi būti ir nekirčiuotas skiemuo, t.y. turi būti mažiausiai du kirčio atžvilgiu skirtingi skiemenys.

Pakeitus fonemą ar prozodemą žodžio reikšmė dažniausiai nepakinta, kadangi homonimų ir homoformų žodyne yra mažuma, bet žodis gali būti nepažįstamai iškreiptas (ir tai formaliai galima prilyginti pakeitimui). Pavyzdžiui, svetimtaučiu ištarus *samānos*, lietuvis be konteksto nesupras, kas norėta pasakyti – *sāmanos* ar *samanōs*.

Bendrinėje lietuvių kalboje yra 11 kirčio schemų (prozodemų), kai vienodi žodžiai skiriasi tik kirčio vieta (žr. 1 lentelę). Kadangi didesnis skiemenų skaičius žodyje leidžia sudaryti daugiau skirtingai kirčiuojamų minimaliųjų porų tipų, daugiausia jų (penki) yra keturiaskiemeniuose žodžiuose, kuriuose gali kontrastuoti visi skiemenys. Triskiemeniuose ir penkiaskiemeniuose žodžiuose yra po tris skirtingo kirčiavimo tipus (penkiaskiemenių žodžių minimaliosiose porose pirmasis skiemuo nekirčiuojamas ir schemų pagal kirčio vietą mažiau negu teoriškai galėtų būti). Šešių skiemenų ir dar ilgesnių žodžių minimaliųjų porų pagal kirčio vietą nerasta.

Skirtingose kalbos dalyse kirčio prozodemų yra nevienodas skaičius: daiktavardžiuose – keturios, veiksmažodžiuose – trys, kitose – dar mažiau (rusų kalboje šių prozodemų yra atitinkamai net 10, 9 ir t.t.)⁵. Keturias kirčio

⁵ Гаршва К. Проблемы двустороннего сопоставления фонологических систем литовского и русского языков - Язык и культура. Факты и ценности. Москва, 2001, с. 451.

I lentelė

Bendrinės kalbos kirčio schemas (prozodemos)⁶

Eil. Nr.	Skiemenų skaičius	Kirčiavimo schema	Minimalioji pora
1	2	˘ ˘	kùria – kurià
2	3	˘ ˘ ˘	pàrašo – paràšo
3	"	˘ ˘ ˘	ùžrašai – užrašai
4	"	˘ ˘ ˘	pašaukti – pašaukti
5	4	˘ ˘ ˘ ˘	pàstebima – pastebimà
6	"	˘ ˘ ˘ ˘	garsiaikalbis – garsiakalbis
7	"	˘ ˘ ˘ ˘	suprañtama – suprantamà
8	"	˘ ˘ ˘ ˘	geraširdė – geraširdė
9	5	˘ ˘ ˘ ˘ ˘	nesùariama – nesuariamà
10	"	˘ ˘ ˘ ˘ ˘	nesuprañtama – nesuprantamà
11	"	˘ ˘ ˘ ˘ ˘	nesubjektĩviai – nesubjektyviai

prozodemas gali sudaryti tik skirtingos kalbos daly.

Visų aukštaičių tarmių kirtis gali būti bet kurioje pozicijoje: iš dalies jis nepriklauso nuo skiemens eilės žodyje ir skiemens atvirumo–uždarumo, nuo skiemenį sudarančio balsio (dvigarsio) kokybės, kiekybės, priegaidės.

Vienskiemeniuose šiaurės panevėžiškių skiemenyse būna du skiemenų (ilgųjų – trumpųjų, ilgųjų – pusilgių) kontrastotipai, kuriuose būna skirtingi balsiai, plg.: *kā-l* „kāla“ – *kāl* „kalū“, *mū-š* „Mūšā“ – *mū-š* „muša“ (šias priešpriešas galima laikyti ir viena). Dvieskiemeniuose šiaurės panevėžiškių tarmės žodžiuose kirtis gali sudaryti visas galimas devynias trumpųjų – pusilgių – ilgųjų skiemenų kontrasto kombinacijas: I 1) *sak'os* „sakaūs“ – *sak'os* „sakys“, 2) ir *sak'os* – *sak'os*; II 3) ir *sak'os* – *sak'os*, 4) *išnæs* „išneša“ – *išnæs* „išnėš“; III 5) vns. vard. *žabos* „žabo“ (tarm. žabōs) – būs. I. III asm. *žab'os* „žabōs“ (žabōti), 6) *væžam* „vėžame“ – *væžam* „vežamà“, 7) *rū.do* „rūdą“ – *rud'ó* „rudóji“, 8) ir *væžam* – *væžam*; IV 9) *žā-bos* „žābai“ – *žab'os* „žabōs“. Palyginus su bendrine kalba, kirtį atitraukiančioje tarmėje yra dvigubai mažiau kirčiavimo schemų (yra Nr. 1, 2, 3, iš dalies 6, 9, nėra Nr. 4, 5, 7, 8, 10, 11).

Pagal kirčio vietą tarmėje išsiskiria keturi opozicijų tipai: I žodžiai skiriasi tik kirčio vieta (kai abu skiemenys trumpi arba abu pusilgiai), II žodžiai skiriasi ne tik kirčio vieta, bet ir kirčiuotų balsių ilgumu (kai vienas skiemuo trumpas, kitas – pusilgis), III žodžiai skiriasi ne tik kirčio vieta ir balsių ilgumu, bet ir priegaidės kirčiuotuose skiemenyse buvimu – nebuvimu (kai vienas skiemuo ilgas, kitas – trumpas arba pusilgis), IV žodžiai skiriasi ne tik kirčio vieta, bet ir kirčiuotų balsių priegaidėmis (kai abu skiemenys ilgi).

Vienskiemeniuose žodžiuose (silpnioje pozicijoje) kontrasto pagal kirčio vietą (fonologinės priemonės) nebūna, kirtis čia egzistuoja tik fonetiškai, o nevienskiemeniuose žodžiuose (sintagmoje) kirtis gali atlikti reikšmių skiriamąsias (distinktyvines) funkcijas. Savarankiško žodžio nebūna nei be fonemų, nei be kirčio – išorinio žodžio savarankiškumo požymio. Ir savo funkcijų neatlieka nei fonemos be kirčio, nei kirtis be fonemų, nors abiem atvejais pagrindinė reikšmė tenka fonemoms.

Tie patys kirčiuoti ir nekirčiuoti balsiai (dvibalsiai) nėra atskiros fonemos (o taip manė Prahos lingvistinio būrelio kalbininkai), nes jie visada būna skirtingose pozicijose, ir atitinkami

⁶ | skiemens kiekybę ir priegaidę šioje schemoje neatsižvelgta: brūkšneliu (-) žymimas bet kokio ilgumo skiemuo. Detalizuota schema žr. toliau.

homonimai (segmentiniame lygyje) yra skiriama ne pakeičiant fonemą, bet kirčio vietą. Kirtis priklauso ilgesniam vienetai negu fonema – skiemeniui, t.y. ne segmentiniam, bet viršsegmentiniam lygiui. Jei fonemų skaičius tame pačiame kontekste gali būti nemažas (pvz.: *sàk'ʊs* „sakiu“, *sòk'ʊs* „sukiau“, *sù.k'ʊs* „sūkins“, *siék'ʊs* „siekiu“), kirčio prosodemų galėtų būti ne daugiau, kaip kad yra žodyje skiemenų (bet šiaip aukštaičių tarmėje ir daugiaskiemeniuose žodžiuose reikšmingas kirtis dažniausiai būna ne daugiau kaip dviejuose skiemenyse). Prosodemų inventoriumi būtų „kirtis pirmajame žodžio skiemenyje“, „kirtis antrajame skiemenyje“, „kirtis trečiajame skiemenyje“ ir t.t. Kadangi kalboje daugiausia yra dviskiemenių ir triskiemenių žodžių, o šiaurės vakarų panevėžiškiai kirtį dažniausiai iš galinio skiemens atitraukė į pirmąjį ir antrąjį skiemenį, pagal kirčio vietą šioje tarmėje dažniausiai pasitaiko pirmojo ir antrojo skiemens opozicija, rečiau – vieno iš jų ir trečiojo skiemens opozicija (Pirmųjų žodžio skiemenų prosodemų skaičius tarmėje padidėjo antrojo, trečiojo ir kt. skiemenų kirčio prosodemų sąskaita.) Vardažodžiuose, kur kirtis paprastai atitraukiamas į tą patį skiemenį, kuriame būna pagrindinis kirtis, kirtis skiria tik negausias skirtingų žodžių homoformas, o to paties žodžio formų nebeskiria, pvz.: *dař'žinés'* „dařžinės“ – *dař'žinés'* „daržinės“.

3. Apibendrinimas

Lietuvių kalbos skiemenyje būtina turi būti balsis, o priebalsiai galimi, bet neprivalomi (jų telpa iki šešių). Skiemenys skirstomi į ilgusius ir trumpusius, atvirus ir uždarus, kirčiuotus ir nekirčiuotus (prieškirtinius ir pokirtinius). Žodžio galo priebalsiai yra atvirkščias pradinį žodžio priebalsių atspindys. Uždarų skiemenų, galinių žodžio

priebalsių junginių padaugėja tarmėse, kuriose redukuojami trumpieji galūnės balsiai.

Lietuvių kalbos kirčiuotą žodžio skiemenį fonetiškai ir fonologiškai iš nekirčiuotų skiemenų išskiria garsumas, pagrindinis tonas tarimo trukmė. Jeigu kirčiu būtų laikomos ir kirčiuotų dvigarsių priegaidės (akūtas ir cirkumfleksas), tam tikrais atvejais kirčiu tektų laikyti ir dvigarsių skirtingų komponentų pabrėžimą tame pačiame skiemenyje. Kirtis yra supersegmentinis žodžio požymis, atliekantis kulminatyvinę ir distinktyvinę funkcijas. Fonologiškai kirtis būna dviskiemeniuose ir daugiaskiemeniuose žodžiuose, fonetiškai – vienskiemeniuose žodžiuose

Bendrinėje lietuvių kalboje yra 11 nevienskiemenių žodžių kirčio schemų (prozodemų), kirtį atitraukiančioje šiaurės panevėžiškių tarmėje – 5 prozodemos. Bendrinės lietuvių kalbos kirtis yra laisvas, žemaičių ir šiaurės panevėžiškių tarmių – iš dalies fiksuotas žodžio pradžioje. Jis bent kiek ilgina kirčiuotus skiemenis.

Lietuvių kalbos žodžiuose paprastai būna vienas kirtis. Kai tarmėse pasitaiko ir antrasis kirtis, vienas jų būna pagrindinis, o kitas – šalutinis. Fonetinis šalutinis kirtis dažniau ištiriamas daugiaskiemenių žodžių priešpaskutiniame skiemenyje. Vilniškių, kai kur ir vakarų aukštaičių tarmėse, šalutinis kirtis pasitaiko ilguosiuose prieškirtiniuose skiemenyse, t.y. lyg ir išlaiko dalį iš trumpos galūnės atitraukto pagrindinio kirčio.

Vienskiemeniuose žodžiuose yra silpnoji kirčio pozicija. Čia kontrasto pagal kirčio vietą (skirtinguose skiemenyse) negali būti, dėl to kirtis gali būti ištiriamas tik fonetiškai. Pagal kirtį, kiekybę ir priegaides bendrinėje kalboje yra 21 skiemenų kontrasto tipas, šiaurės panevėžiškių tarmėje – vienuolika.

Kazimieras Garšva
Instytut Języka Litewskiego

SYLLABY I AKCENT W JĘZYKU LITEWSKIM

Streszczenie

W języku litewskim sylabę akcentowaną od sylab nieakcentowanych odróżnia donośność, ton podstawowy, iloczyn. W języku ogólnym istnieje 11 prozodemów akcentu, natomiast w gwarze północnoponiewieskiej (*šiaurės panevėžiškiai*), w której akcent jest zredukowany, występuje tylko pięć prozodemów.

W wyrazach języka litewskiego sylabę akcentowaną od sylab nieakcentowanych pod względem fonetycznym i fonologicznym odróżnia donośność, ton podstawowy, iloczyn. Jeżeli za akcent uznamy także intonację akcentowanych dyftongów (akut i cyrkumfleks), w określonych wypadkach za akcent należałoby uznać również podkreślenie różnych komponentów dyftongów w tej samej sylabie. Akcent jest suprasegmentalną cechą wyrazu, pełniącą funkcję kulminacyjną i dystynktywną. Z fonologicznego punktu widzenia akcent występuje w wyrazach dwusylabowych i wielosylabowych, fonetycznie zaś – w wyrazach jednosylabowych.

SŁOWA KLUCZE: sylaba długa, krótka, otwarta, zamknięta, akcentowana, nieakcentowana, wyraz, prozodem.

Kazimieras Garšva
Institute of the Lithuanian Language

SYLLABLES AND STRESS OF THE LITHUANIAN LANGUAGE

Summary

The stressed syllable of the Lithuanian language is separated from the unstressed syllables by the main tone, loudness and duration. There are 11 prosodemes of the stress in the common Lithuanian language and five prosodemes of the stress in the dialect of North Panevėžėškiai, in which the stress is retracted.

The stressed syllable of the Lithuanian word phonetically and phonologically is separated from other syllables by the main tone, loudness and duration of the pronunciation. If the accents of stressed diphthongs (acute and circumflex) are considered as a stress, in some cases the emphasis of different components of diphthongs in the same syllable had to be considered as a stress, too. The stress is a suprasegmental feature of a word performing the culminant and distinctive function. The stress occurs phonologically in disyllables and polysyllables, and phonetically in monosyllables.

KEY WORDS: long, short, open, closed, stressed, unstressed syllable, word, prosodeme of the stress.

Gauta 2003 12 20

Priimta publikuoti 2004 02 11